

El valencià que inventà la màquina del temps

Què tenen en comú València, Barcelona, Àngel Guimerà i la màquina del temps? La resposta és Enric Gaspar, un dramaturg nascut a Madrid el 1842 que es féu popular a final del segle XIX. Tot i néixer a la capital espanyola, Gaspar va passar la infantesa a València, la ciutat on la seva mare se n'anà quan va enviduar i on Gaspar es va educar, es va casar i va estrenar la primera obra. A més d'escriure peces de teatre, es va donar a conèixer com a traductor al castellà d'algunes obres d'Àngel Guimerà. Això no obstant, el principal mèrit d'Enric Gaspar, i pel qual la història literària el recordarà, fou la invenció de la màquina del temps com a recurs narratiu. La novel·la *El anacronópete*, editada a Barcelona el 1887, es va avançar set anys a l'obra *The time machine* del novel·lista anglès H. G. Wells, en què feia viatjar els protagonistes a través del temps. El mes de maig, tal com avançava la cadena BBC la setmana passada, la Biblioteca Nacional Britànica inaugurarà una exposició dedicada a la literatura de ciència-ficció, en què *El anacronópete* d'Enric Gaspar tindrà un lloc preeminent. En un gest que els honora, els organitzadors d'aquesta exposició reconeixen sense embuts que les lletres hispanes es van avançar a les anglosaxones en la invenció de la màquina del temps.

Malgrat tot això, Enric Gaspar continua essent una figura poc coneguda i "oblidada per la crítica recent", com recordava Maria de los Angeles Ayala, professora de la Universitat d'Alacant, en una ponència sobre *El anacronópete* presentada l'any 1996 a Barcelona en un col·loqui literari. Sortosament, però, hi ha una biografia sobre el personatge, titulada *Enrique Gaspar, medio siglo de teatro español*, escrita per Daniel Poyán Díaz i publicada per l'editorial Gredos el 1957. Gràcies a aquest llibre

La Biblioteca Britànica ret homenatge a Enric Gaspar, un escriptor format a València que es va avançar set anys a H. G. Wells a l'hora d'utilitzar la màquina del temps com a recurs literari. La novel·la 'El anacronópete' fou publicada per primera vegada a Barcelona l'any 1887.

Retrat de joventut d'Enric Gaspar, extret del llibre *Enrique Gaspar, medio siglo de teatro español*, publicat per l'editorial Gredos l'any 1957.

se sap que Enric Gaspar i Rimbau va néixer a Madrid el 2 de març del 1842, però va viure a València des que tenia 6 anys fins que en tenia 28. "Els seus estudis, els seus primers amics i el seu afany literari es realitzen allà", diu Poyán. L'any 1855, quan només tenia 13 anys, va escriure la primera obra, una sarsuela titulada *Consecuencias del amor*, que es conserva al Museu del Teatre de Madrid. Dos anys més tard, estrenava la comèdia titulada *¿Si será?* al Teatre de la Princesa de València, en què la seva mare, Rafaela Rimbau, interpretava l'únic paper femení. "La peça, com era costum, va aparèixer als cartells de manera anònima, i quan es van sentir veus demanant el nom de l'autor, els aplaudiments augmentaren en veure'l de tant pocs anys", explica Poyán. Segons ell, Gaspar es convertí en un personatge molt popular a València, on va estrenar unes quantes obres més durant els anys posteriors, i també a Madrid.

Casament amb una catalana. El 2 de febrer del 1865, quan tenia 22 anys, Enric Gaspar es va casar a València amb Enriqueta Batllés, nascuda en aquesta ciutat, de pares catalans. Gràcies a una extraordinària web sobre aquest cognom (www.batlles.es), alimentada per Sebastián Batllés, es pot accedir al registre matrimonial, del qual es desprèn que Enric Gaspar vivia al número 3 del carrer de Calatrava de València, molt a prop de l'actual Palau de la Generalitat. Enriqueta, al seu torn, era filla de Marià Batllés, nascut a Moià, a la comarca del Bages, no gaire lluny de Barcelona, i d'Emília Beltran. Els cognoms de Gaspar, com també els de la seva esposa, fan pensar que la llengua habitual de comunicació del matrimoni era el català, o, si més no, que el dramaturg sabia perfectament aquesta llengua, com ho demostra anys després traduint Guimerà. Entre les seves amistats, cal destacar a Teodor Llorente, fundador *Las Provincias*, i Víctor Balaguer que, segons que indica Daniel Poyán, acostumava a participar en les tertúlies que s'organitzaven a l'entorn d'aquest diari.

A partir del 1869, la vida d'Enric Gaspar féu un tomb. "És un autor que, com molts altres escriptors de l'època, es va trobar obligat a recórrer a la car-

ra diplomàtica com a única sortida per a pal·liar la situació de precarietat econòmica en què es trobava”, explicava la professora Ayala a la ponència llegida a Barcelona fa uns quants anys. D’aquesta manera, Gaspar va iniciar un periple que el va portar a viure anys a França, Grècia i, fins i tot, a la Xina. “Això, llevat de curts períodes de temps, el va mantenir allunyat d’Espanya durant la resta de la seva existència, cosa que el va desvincular de la vida teatral madrilenya i va repercutir negativament en la seva carrera literària”, explica Ayala. Aquest allunyament de la societat que li donava idees per a escriure, juntament amb la dificultat d’estrenar obres de teatre, va motivar que Enric Gaspar provés uns altres gèneres literaris, principalment la novel·la.

Així, mentre es trobava a la Xina, país on va arribar el 1878, Gaspar va començar a treballar en la novel·la que avui dia l’ha fet famós. A la Biblioteca Nacional de Madrid, s’hi conserva un manuscrit d’una sarsuela, datat del 1881, que es titula *Viaje hacia atrás veri-*

Els protagonistes d'*El anacronópete*, en un dels seus viatges en el temps, tal com el va il·lustrar Francesc Gómez Soler.

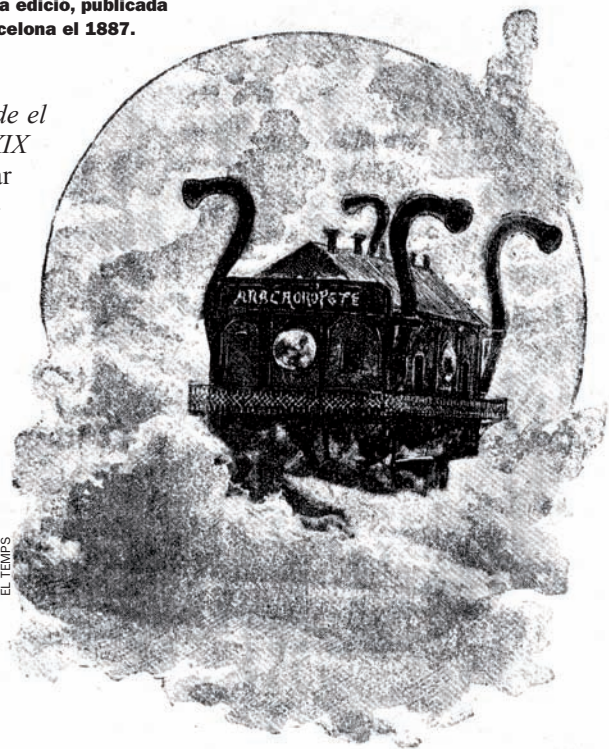
L'*anacronópete*, tal com el va dibuixar Francesc Gómez Soler a la primera edició, publicada a Barcelona el 1887.

ficado en el tiempo desde el último tercio del siglo XIX hasta el caos. “Gaspar mai no va publicar aquella peça, però la va retocar i la va convertir en una novel·la que sortí de les premses de la casa editorial barcelonesa de Daniel Cortezo el 1887. La va titular *El anacronópete*”, explica Nil Santiañez, professor de la Universitat de Washington al pròleg de la reedició d’aquesta novel·la que va fer a Barcelona el Círculo de Lectores l’any 2000.

Anà, cronos i petes. Se-

gons Santiañez, el mot *anacronópete* prové de les expressions gregues *aná, cronos* i *petes*, que volen dir, respectivament, ‘enrere’,

‘temps’ i ‘el que vola’. El protagonista de la novel·la, el científic Sindulfo García, presenta el 1878 a París un nou invent: l'*anacronópete*. Amb aquest giny, el García i els seus companys viatgen enrere en el temps i contemplen esdeveniments com la batalla de Tetuan, la Comuna de París, la Xina del segle III, el darrer dia

de Pompeia o el Diluvi Universal. “Viatar en el temps no era cap novetat el segon terç de segle XIX. La novetat de l'*anacronópete* és en la modalitat, perquè per primera vegada en la literatura occidental es presenta la possibilitat d’una màquina del temps. La mecànica d’un aparell dissenyat per un personatge substitueix en la imaginació els habituals mitjans de transport, com eren el somni, la hibernació, l’encantament o la hipnosi. Gaspar s’avançava així a *La màquina del temps* (1895), de H. G. Wells, considerada de manera unànime i, com es veu, errònia, el pare de tot un seguit d’obres centrades en la màquina del temps”, explica Santiañez al pròleg de l’edició de l’any 2000, la primera feta després de l’original del 1887. Val a dir que una altra editorial barcelonina, Minotaure, en féu una altra edició l’any 2005.

Malgrat tot, *El anacronópete* de Gaspar va passar força desapercibuda en el seu temps. “La novel·la, redactada durant la seva solitària estança a Macau, no li va reportar la fama de moltes comèdies escrites abans i després. La seva aparició no va despertar l’interès de la crítica, i molt menys de la història literària. Malgrat tot, no em sembla exagerat de sostenir que *El anacronó-*

L'autor de les il·lustracions era català

L'edició d'*El anacronópete* apareguda el 1887 és il·lustrada amb uns dibuixos fets pel pintor català Francesc Gómez Soler (1870-1899) que, segons que explica Montserrat Castillo al llibre *Grans Il·lustradors catalans de llibres per a infants* (1997), havia col·laborat amb *La Campana de Gràcia* i més publicacions periòdiques. El professor Nil Santiàñez, de la Universitat de Washington, autor del pròleg de l'edició feta pel Circulo de Lectores l'any 2000, que també reproduïx els dibuixos originals, considera que són "esplèndids" i que s'adiuen perfectament a la descripció que el protagonista de l'obra fa de la màquina. "Amb tota seguretat, pot dir-se que les il·lustracions de l'*anacronópete*, tant exteriors com interiors, i les de les peripècies del trajecte, són la primera visualització, en la història de l'art, d'una màquina del temps."

L'anacronópete passa a prop de la Lluna, en un altre dels dibuixos fets per Francesc Gómez Soler.

pete, originalíssima novel·la, és una de les obres més singulars, no tan sols de les lletres espanyoles modernes, sinó també de la literatura europea de final del XIX", assegura Nil Santiàñez, de la Universitat de Washington. I afegeix:

"Amb la seva novel·la, Gaspar respon, com més autors europeus de l'època, als canvis que la tecnologia introduïa en la vida de l'ésser humà, inicia un nou camí en la ciència-ficció occidental i s'avança, amb els seus arguments 'científics', a les actuals discussions en física teòrica sobre el viatge del temps", discussions en què han participat científics tan distingits com Albert Einstein o Stephen Hawking.

Un seguiment de *La Vanguardia* permet de copsar la rebuda de les obres d'Enric Gaspar a Barcelona. A l'edició del 2 de febrer del 1887, el diari es feia ressò en una breu nota de la publicació, per part de l'editor Daniel Cortezo, d'*El anacronópete*. Ara bé, el fet més destacat, sens dubte, és l'anunci, inserit el 20 d'abril del 1892, que

el Teatro Español de Madrid obria la temporada de primavera amb l'estrena de *Judith de Welp*, una tragèdia d'Àngel Guimerà, "traducida al castellano, como *Mar y Cielo*, por Enrique Gaspar, y

cuyos últimos ensayos se estan efectuando a presencia de su autor, venida expresamente a esta Corte". Igualment, el 29 de juliol del 1900, coincidint amb una situació política complexa a la Xina, aquest diari reproduïa una carta enviada per Gaspar uns anys abans,

que havia estat publicada per *Las Provincias*, en què el dramaturg donava una visió sobre la societat xinesa. Unes setmanes més tard, el primer d'agost del 1900, *La Vanguardia* explicava que la reina Isabel II havia signat el decret de jubilació de Gaspar, que fins aleshores havia estat cònsol d'Espanya a Marsella. De fet, els darrers anys de la seva vida Enric Gaspar va viure a Auloron, capital de la comarca de l'Alt Bearn, a Occitània, on va morir el 7 de setembre del 1902, com recollia *La Vanguardia* tres dies després. El 7 d'octubre següent, el diari barceloní anunciava que l'Ajuntament de València havia acordat de donar el nom d'un carrer al novel·lista francès Émile Zola i un altre a Enric Gaspar, situat al barri del Campanar. València és, de fet, l'única de les grans ciutats de l'estat espanyol que té un carrer dedicat a l'inventor de la màquina del temps. A partir del mes de maig, la Biblioteca Nacional Britànica, a Londres, el recordarà com es mereix.

L'origen d'«El anacronópete» fou una sarsuela que Gaspar escrigué des de la Xina, on exercia la carrera diplomàtica

Xevi Camprubi